

Posudok na dizertačnú prácu

Ondřej Holub: Komunistická strana Rakouska a československý reformní komunismus

Medzi komunistickými stranami stredoeurópskeho regiónu bola v 20. storočí bola tá rakúska zrejme najmenej významná. Či už politickým vplyvom alebo počtom členov. Patrí pritom medzi najstaršie strany tohto typu a po prvej aj druhej svetovej vojne mala určité predpoklady a hlavne ambície priblížiť sa postaveniu aké mala Komunistická strana Československa (KSČ). To sa však nestalo a Komunistickej strane Rakúska (KPÖ) tak neostávalo nič iné len „vzhliaďať“ k svojim úspešnejším sesterským stranám, či už v Taliansku alebo v Československu. Práve história KSČ je podľa Ondřeje Holuba, autora posudzovanej dizertačnej práce, v najväčšej miere myšlienково a politicky spätá v vývojom KPÖ. Cieľom jeho výskumu je preto analyzovať politické a hlavne intelektuálne kontakty týchto dvoch politických strán, ktorých intelektuálne elity sa v určitej miere prelínali.

Hneď na začiatku treba konštatovať, že ide o veľmi kvalitnú a inovatívnu prácu, ktorá skúma doteraz len slabo preskúmanú tému. Originálnosť práce sa navyše netýka len predmetu záujmu, ale aj prístupu k jeho výskumu. Dizertácia využíva prístupy transnacionálnych, intelektuálnych a čiastočne aj komparatívnych dejín na analýzu rôznych aspektov determinujúcich vzťah rakúskych komunistov, hlavne rakúskych komunistických intelektuálov, k programu československému reformizmu konca 60. rokov. Autor skúma, ktoré časti reformného programu vzbudzovali najväčší záujem v rámci KPÖ a prečo tomu tak bolo.

Práca upozorňuje na generačné a personálne prepojenia medzi reprezentantmi oboch komunistických strán a hľadá rôzne vzťahové konštelácie medzi myšlienково aj politicky spriaznenými aktérmi. Týkalo sa to hlavne komunistických intelektuálov, ktorí minimálne v post-stalinskej epoche vo všeobecnosti patrili k menej dogmatickej časti oboch komunistických strán. Tento fakt mal následne výrazný dopad na podobu a témy vzájomného dialógu.

Autor deklaruje, že jeho záujmom bolo vyhnúť sa teleologickej rétorike liberálneho triumfalizmu alebo moralizujúcim súdom. Namiesto toho sa snaží sprostredkovať náhľad do symbolického priestoru rakúskej komunistickej mentality. Treba dodať, že tieto predsavzatia

HISTORICKÝ ÚSTAV SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

P. O. Box 198, Klemensova 19, 814 99 Bratislava

tel.: 004212/52925753 | fax: 004212/52961645/201 | e-mail: histinst@savba.sk | <http://history.sav.sk/husav/>

sa mu darí plniť. Ako ukazuje úvod už práce, autor podrobne pozná korpus prác týkajúci sa jeho výskumnej témy a veľmi dobre sa v ňom orientuje. Na základe znalostí relevantnej odbornej literatúry, a to empirických výskumov ako aj prác zameraných konceptuálne, zvolil svoje hlavné výskumné otázky v troch vzájomne prepojených témach: Aký dejinný význam má proces československého reformného komunizmu z pohľadu KPÖ? Ako tento fenomén vplýva na vnútorné fungovanie (habitus soudružství) rakúskych komunistov? Je možné uvažovať o československom a rakúskom reformnom komunizme ako o dvoch komplementárnych javoch stredoeurópskeho reformného komunizmu?

Archívny výskum, ktorý O. Holub v rámci svojho výskumu vykonal je skutočne rozsiahly a podrobný. Obsiahol archívne materiály rôzneho charakteru v rakúskych, českých aj slovenských archívoch. Podrobne reflektoval dobovú tlač a aj ďalšie médiá. Pramenná základňa práce je preto nadštandardne pestrá a rozsiahla. V čase pandemických obmedzení je to niečo, čo si zaslúži obdiv a pochvalu.

Čo sa týka štruktúry práce, autor úspešne využíva transnacionálny prístup. Základné uzlové body vývoja KPÖ ukazuje v komparácií k vývoju v rámci KSČ. Tento dôraz na synchronnosť vzájomne previazaných dejín sa prejavuje aj v rozdelení dizertačnej práce. Prvá časť slúži ako „úvod do problematiky“ a všíma si vývoj KPÖ do roku 1955. Druhá časť tvorí samotné jadro práce zamerané na post-stalinský vývoj s dôrazom na druhú polovicu 60. rokov. Autor analyzuje genézu a podobu rakúskej verzie reformného komunizmu a demokratického socializmu. Samostatnou témou záujmu je potom vzťah rakúskych komunistov k procesu československého liberalizačného obdobia v roku 1968.

Ondřej Holub presvedčivo argumentuje, že otázka vzniku KPÖ a jej fungovania v medzivojnovom období predstavuje zásadné obdobie pre pochopenie kolektívnej identity rakúskych komunistov. Celkom pochopiteľne tu zohráva hlavnú úlohu fenomén austromarxizmu a pokus o jeho realizáciu vo Viedni, ktorú v 20. rokoch ovládali sociálni demokrati, pričom KPÖ sa už vtedy dostala do marginalizovaného postavenia. V tomto kontexte vyvstáva zaujímavá paralela týkajúca sa významu jedného kľúčového jednotlivca. O. Holub píše o Friedrichovi Adlerovi, ktorý si zvolil sociálnu demokraciu a nepriamo tým odsunul tým komunistov na perifériu. Rovnako zásadné však bolo, že Bohumírovi Šmeralovi sa sociálnu demokraciu ovládnuť nepodarilo a preto (spolu)založil silnú komunistickú stranu. Na druhej strane však, na rozdiel od rakúskeho prípadu, československá sociálna demokracia

už bez ľavicových radikálov dokázala spolupracovať s ostatnými stranami, čím pomáhala zachovávať parlamentnú demokraciu.

Autor práce chápe austromarxizmus ako variáciu „integrálneho socializmu“, ktorý predznamenal a do istej miery aj inšpiroval reformný, integrálny komunizmus 60. rokov. Po katastrofe rakúskej sociálnej demokracie v roku 1934 totiž tisíce jej členov prešli ku komunistom a priniesli so sebou aj svoje videnie sveta. Práca presvedčivo ukazuje, že práve noví členovia formovaní austromarxizmom do značnej miery definovali post-stalinskú identitu KPÖ. V tomto kontexte môžeme spolu s O. Holubom ľutovať, že stále nevieme viac o vplyve austromarxizmu na vývoj v KSČ. Možno totiž súhlasiť s názorom autora, že inšpirácia týmto fenoménom rozhodne nebola obmedzená len na myšlienkový svet B. Šmerala.

Z vyznenia práce je celkom pochopiteľné, prečo je pri analýze myšlienkového vývoja KPÖ dôležité ísť *ad fontes*. Bez opisu vývoja od roku 1918 ťažko pochopiť „národné špecifiká“ rakúskych komunistov. Napriek tomu môj subjektívny názor je, že notoricky známemu fenoménu austromarxizmu predsa len práca venuje až príliš veľa priestoru a miestami by stačil aj odkaz na relevantnú literatúru. Na druhej strane sa O. Holubovi podarilo vypracovať plastický, kvalitne spracovaný obraz vývoja KPÖ. Ukazuje, prečo sa rakúski komunisti v druhej polovici 30. rokov nesformovali, tak ako KSČ, do podoby stalinistickej hierarchickej siete „robotníckych kádrov“. Práca ukazuje značnú časť vedenia KPÖ skôr ako elitistickú skupinu intelektuálov, „prorokov utopické budúcnosti“, žijúcich v predstave národného komunizmu, ktorý videl Rakúsko ako pokrokový, socialistický, demokratizovaný štát, v ktorom nie je miesto na veľkonemecký resentment. Treba si však uvedomiť, a nie som si istý, či to táto práca dostatočne zdôrazňuje, aké extrémne rozdielne organizácie boli KPÖ a KSČ. Rakúska komunistická strana mala toľko členov ako jeden okres v ČSSR, pričom na politiku štátu mala ešte oveľa menší vplyv. Záujem špičiek KSČ na spolupráci s KPÖ bol preto priamo úmerný jej významu, vplyvu a užitočnosti.

Základný aspekt, ktorý definuje hranice práce je pozornosť zameraná na straníckych intelektuálov. Ako autor tvrdí: „*Byla to právě stranická inteligence, jejíž kompetencí bylo vytyčit témata, na jejichž základě bylo možné uvažovat o reformní tendenci středoevropského komunismu jako o společné cestě a projektu.*“ Jadro výskumu O. Holuba sa preto týka tejto pomerne homogénnej skupiny, ktorá síce mala výrazný vplyv v rámci KPÖ no omnoho menší

v KSČ, hoci v 60. rokoch bola v tomto smere tendencia jednoznačne stúpajúca. Práca zdôrazňuje, že ľudia ako Karol Kreibich, Pavol Reimann, Leopold Grünwald alebo Egon Ervín Kisch reprezentovali v českom a rakúskom komunistickom hnutí „soudržnosť bez hraníc“, kde bola „hraničná línie medzi Čechami a Rakouskem (nebo Německem) spíše pomyslná“. V rámci komunistickej Mitteleuropy vytvorili sieť, ktorá mala podobu kozmopolitnej „republiky listov“. Autor dokazuje existenciu špecificky stredoeurópskeho intelektuálneho priestoru, ktorý fungoval bez ohľadu na železnú oponu. Argumentuje, že popri národných komunizmoch existovala aj nadnárodná, stredoeurópska verzia, ktorá sa líšila od východnej aj západnej. Jej jadrom bola myšlienka demokratickej a socialistickej strednej Európy, ktorá v politickej imaginácii KPÖ hrala ústrednú úlohu.

Myšlienka „*středoevropského komunismu jako o společné cestě a projektu*“ je práci spravovaná elegantne, presvedčivo a dôkladne. Napriek tomu by stálo za diskusiu, čo vlastne znamená v tomto prípade „stredoeurópskosť“, presnejšie ako autor tento pojem chápe? Ako ukazuje najmä kapitola *Obrat k dějinám*, zdá sa že záujem rakúskych a československých (skôr českých ako slovenských) komunistov nikdy neprekročil hranice Predlitavska. Z práce aspoň nevyplýva záujem napr. o maďarské alebo poľské vízie komunizmu a ich nositeľov. Opisovaný, značne elitistický koncept Mitteleuropy je tu výrazne nemeckojazyčný, pričom minimálne v rámci KPÖ mal aj výrazné talianske inšpirácie. Okrem toho, podľa momentálneho stavu výskumu sa zdá, že ani austromarxizmus nemal zásadné inšpirujúce vplyvy na iné stredoeurópske ľavicové strany. Je preto mojou otázkou, do akej miery a v čom dialóg rakúskych a československých komunistických intelektuálov presahoval tieto dve krajiny, aby sa dal nazvať skutočne stredoeurópskym? Je integrálny, demokratický socializmus stredoeurópsky fenomén? Komunistické strany totiž v kríze legitimity veľmi často reagovali podobným spôsobom - obratom k demokratizácií, otvorenosťou, snahou o spoluprácu. Netýkalo sa to len tých stredoeurópskych – na podobných základoch staval západoeurópsky eurokomunizmus, ale aj Gorbačov počas perestrojky.

Autor na viacerých miestach zdôrazňuje, že „*rakouští komunisté nepřejímali programové nebo ideové perspektivy československého reformního komunismu jako daný monolit idejí*“ ale naopak, na základe svojich predstáv, skúseností a domáceho kontextu „*identifikovali v československém reformním dění řadu témat, která pokládali za klíčová*“. Inými slovami, predstavitelia KPÖ si z Akčného programu vybrali čo im bolo sympatické a hlavne to, čo

zapadalo do ich predstáv o demokratickom socializme v politike aj ekonomike. Ako sa píše v práci, československý komunistický reformizmus prenikal do toho rakúskeho a zanechával v ňom fraktúry, odrazy alebo metastázy. O ich podobe však v konečnom dôsledku rozhodovali tí členovia KPÖ, ktorí pre svojich kolegov udalosti v ČSSR interpretovali. Keďže chýbal skutočný medzistranícky dialóg a konfrontácia perspektív na najvyššej straneckej úrovni, inak to ani byť nemohlo.

Na druhej strane, bolo by bolo užitočné spomenúť, že ekonomickí reformátori a vedeckí experti pracujúci v 60. rokoch pre KSČ by si zrejme oveľa lepšie rozumeli s predstaviteľmi technokratov okolo predáka ľudovcov Josefa Klause, ako s kolegami z KPÖ. V procese dočasnej konvergencie Východu a Západu v 60. rokoch (obojstranné očarenie kybernetikou, expertízou, efektívnosťou, vedou) vyznievajú najmä ekonomické postoje rakúskych komunistov ako beznádejný anachronizmus. V predstavách apolitického, manažérskeho riadenia spoločnosti a ekonomiky, ktoré konvenovali Zdeňkovi Mlynárovi aj Otovi Šikovi boli rakúskymi komunistami toľko obdivované podnikové rady boli len margináliou, ktorá rozhodne nemala stáť v ceste efektívnemu riadeniu podnikov.

K práci mám dve konkrétne kritické poznámky. Domnievam sa, že pre lepšie pochopenie stredoeurópskeho kontextu, by mal byť už od medzivojnového obdobia stručne načrtnutý vzťah KPÖ ku komunistickým krajinám v okolitých štátoch – Maďarsku, Poľsku a hlavne Nemecku. V práci tieto vzťahy len občas prebliknú (Maďarsko v roku 1919, Nemecko až v 60. rokoch, Poľsko v roku 1957), je to však málo na to, aby si čitateľ urobil ucelenejší obraz. Pritom minimálne vzťahy s nemeckými komunistami, museli byť pre KPÖ kľúčové už od jej vzniku.

Rovnako prínosné by bolo ucelenejšie vysvetliť mieru vplyvu moskovského centra (či už to bola Kominterná alebo priamo sovietske vedenie) na formovanie politiky a postojov KPÖ. Vieme, že v prípade KSČ bol tento vplyv často rozhodujúci už od jej založenia. Táto práca však vyvoláva dojem, že komunisti v Rakúsku mali o niečo väčší manévrovací priestor. Je to naozaj tak?

Záverom môžem konštatovať, že Ondřej Holub vo svojej dizertácii prináša nové, doteraz nepublikované poznatky, založené na dôslednom výskume archívnych fondov, ako aj relevantnej sekundárnej literatúry. Autor ukázal schopnosť samostatnej vedeckej práce na profesionálnej vedeckej úrovni. Presvedčivo demonštroval, že vie pracovať s prameňmi a na

HISTORICKÝ ÚSTAV SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

P. O. Box 198, Klemensova 19, 814 99 Bratislava

tel.: 004212/52925753 | fax: 004212/52961645/201 | e-mail: histinst@savba.sk | <http://history.sav.sk/husav/>

základe ich analýzy formulovať relevantné stanoviská, hodnotenia a hypotézy. Pri čítaní práce som nenarazil na štylistické problémy, ktoré by komplikovali pochopenie textu. Z jazykového hľadiska tak dizertáciu považujem za kvalitnú a dobre pripravenú na obhajobu. Práca je logicky štruktúrovaná, ciele sú v úvode jasne vymedzené, závery sú dôkladne podložené výskumom a prehľadne zosumarizované. Dizertácia je postavená na rozsiahlom archívnom výskume, pričom využíva niekoľko doteraz vôbec alebo len slabo preskúmaných fondov. Napriek niektorým drobným výhradám zdôrazňujem, že autor odovzdal nadpriemernú dizertačnú prácu na tému, ktorá bola doteraz spracovaná len minimálne. Jeho text spĺňa a vo viacerých ohľadoch aj prekračuje nároky, ktoré sú na prácu tohto typu kladené. **Vzhľadom na uvedené skutočnosti navrhujem, aby po úspešnej obhajobe bola Mgr. Ondřejovi Holubovi udelená vedecko-akademická hodnosť philosophiae doctor (Ph.D.).**

V Berlíne, 25. 10. 2021

Adam Hudek, Ph.D.